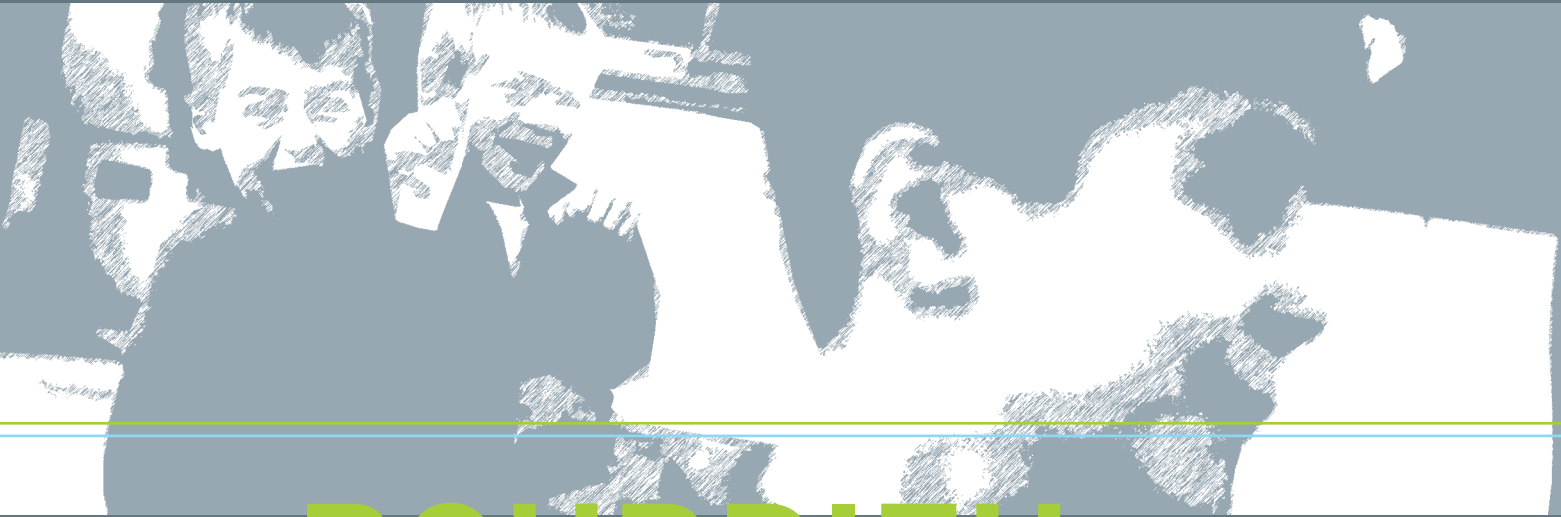

NIELS ROSENDAL JENSEN

BOURDIEU- NOTATET

Danmarks Pædagogiske
Universitetsforlag
Danish School of Education Press

Bourdieu-notatet

Af Niels Rosendal Jensen

© Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag og forfatteren

Dette materiale er under samme titel oprindeligt publiceret af HPA-projektet ved Danmarks Pædagogiske Universitet, Aarhus Universitet (HPA – Handlekompetence i pædagogisk arbejde med udsatte børn og unge). Oprindelig udgivet fra 2006-2007. Se mere om HPA på www.dpu.dk/hpa.

1. udgave

ISBN: 978-87-7684-232-1

DOI: 10.7146/aul.90.84

Forside og sats: Og Jensen, grafisk design

I serien om handlekompetencer i pædagogisk arbejde med socialt udsatte børn og unge er udkommet:

1. Bente Jensen: *Social arv – Om social arv, ulighed i livschancer og målgrupper og forskningsmæssige perspektiver for HPA-intervention*. ISBN 978-87-7684-231-4
2. Niels Rosendal Jensen: *Bourdieu-notatet*. ISBN 978-87-7684-232-1
3. Pär Nygren: *Socialt udsatte børn og unge i et handlekompetenceperspektiv*. ISBN 978-87-7684-233-8
4. Bente Jensen: *Kan daginstitutioner gøre en forskel? – Fra forskning om daginstitutioner set i lyset af et kompetence- og eksklusionsperspektiv*. ISBN 978-87-7684-234-5
5. Frank Ebsen: *Børn og unge med behov for særlig støtte? Fra 1990-2005*. ISBN 978-87-7684-235-2
6. Frank Ebsen: *Børn og unge med særlige behov – i forskning i Danmark*. ISBN 978-87-7684-236-9
7. Bente Jensen et al.: *Pædagogiske læreplaner – og nye muligheder?* ISBN 978-87-7684-237-6
8. Kirsten Elisa Petersen: *Daginstitutioners betydning for udsatte børn – en forskningsoversigt*. ISBN 978-87-7684-239-0
9. Helle Schjellerup Nielsen: *Indsats og virkning på døgninstitutioner for børn og unge – et litteraturreview*. ISBN 978-87-7684-240-6
10. Stig Broström: *Pædagogik i daginstitutionen med henblik på udvikling af børns handlekompetence*. ISBN 978-87-7684-242-0
11. Søren Langager: *Socialpædagogisk arbejde på døgninstitutioner/opholdssteder med særligt henblik på udvikling af handlekompetencer*. ISBN 978-87-7684-243-7
12. Bente Jensen & Mie Rasbech: *Implementeringsprocesser i pædagogisk praksis – Om konkretisering af ideer i en udviklingsproces med HPA-projektet som eksempel*. ISBN 978-87-7684-244-4
13. Pär Nygren: *At udvikles ved at udvikle – en model for deltagerstyrede forandringsprocesser i HPA's udviklingsdel*. ISBN 978-87-7684-245-1
14. Bente Jensen & Mie Rasbech: *Evalueringsprocesser i lokale udviklingsprocesser – Om model- og metodeudvikling i evalueringsperspektiv*. ISBN 978-87-7684-246-8

Kopiering af denne bog er kun tilladt ifølge aftale med Copy-Dan

www.forlag.dpu.dk

FORORD

Dette arbejdsmateriale er udarbejdet som en del af forskningsprojektet 'Handlekompetencer i pædagogisk arbejde med socialt udsatte børn og unge - indsats og effekt' (HPA-projektet). Materialet er en del af en serie på i alt 14 tekster, der alle stammer fra projektet, som blev søsat i 2006.

Projektets sigte er at udvikle metoder, der giver pædagoger mulighed for at udvikle deres pædagogiske handlekompetencer, så de kan fremme udsatte børns handlemuligheder og livschancer.

Negativ social arv knytter sig til den kendsgerning, at de socioøkonomiske vilkår ikke er ens for alle, men er ligeledes bundet til den marginalisering, som socialt udsatte ofte oplever. De to former for negativ social arv kan gensidigt forstærke hinanden. Når en marginaliseringsproces først er i gang, er det vanskeligt at bryde den. Processen føres ofte videre fra generation til generation, blandt andet på grund af et mangelfuldt socialt netværk og på grund af manglende personlige ressourcer hos de involverede. Det er disse processer, der ofte beskrives som 'onde cirkler'. Daginstitutionen har unikke muligheder for at styrke børns udvikling og læring fra den tidligste alder, men der kan også være risiko for, at det modsatte sker – at børn præget af 'negativ social arv' fastholdes i eller måske oven i købet forstærker de negative mønstre. Døgninstitutioner har andre muligheder for at gribe ind og støtte udsatte børn i deres videre udviklingsforløb.

Der er bred enighed om, at en tidlig indsats over for socialt udsatte børn og unge kan give bedre livschancer for disse børn. Vi ved også fra anden forskning, at en satsning, der rettes imod udvikling af børns kompetencer og læringspotentialer og en samtidig modarbejdning af risikoprocesser, er et skridt på vejen. HPA-projektet vil i forlængelse heraf identificere de pædagogiske interventioner, der opnår de bedste resultater i forhold til at bryde den negative sociale arv. I projektet lægges der både vægt på børnenes og pædagogernes handlekompetencer. Begrebet handlekompetence kan defineres ud fra fem dimensioner, som tilsammen gør det muligt for det enkelte menneske at navigere i de omgivelser, som det er en del af. De fem dimensioner er: 1) viden, 2) færdigheder, 3) evne til at tage kontrol, 4) identitet og 5) handleberedskab. I HPA-projektet er den sociale kompetence og læringskompetence i fokus

HPA-projektet har som formål at udvikle en evidensbaseret intervention, som sigter imod social innovation, dvs. fornyelse af den sociale praksis. Det overordnede mål er at afprøve interventionens effekter og undersøge spørgsmålet: Hvilke interventionsformer har positive effekter med hensyn til målopnåelse i pædagogisk arbejde med socialt udsatte børn og unge, når vi ser interventionen fra en vinkel, hvor handlingskompetencer er i centrum?

Arbejdspapirerne danner baggrund for en såkaldt Kvalifikationsmappe, som de pædagogiske personaler og konsulenter har arbejdet selvstændigt med i løbet af interventionsforløbet. Materialet er anvendt i forbindelse med interventionens tre delelementer. For det første er der studiedelen, hvor institutionerne er blevet introduceret til problematikken om udsatte børn med det formål at opbygge et fælles begrebsligt grundlag for arbejdet med pædagogisk fornyelse relateret til udsatte børn. For det andet er materialet blevet brugt i procesdelen i forbindelse med begrebet "handlekompetence", som er et af projektets bærende begreber både som mål for børns udvikling og som indhold i pædagogers kvalificeringsprocesser. For det tredje er der innovations- og organisationsdelen, hvor materialet er blevet brugt som inspiration til pædagogisk fornyelse.

Materialet har således været afprøvet i såvel institutionerne som i konsulenterens arbejde med at give supervision til institutionerne, der arbejder med HPA-interventionen. 2006-2007 blev materialet anvendt i forbindelse med projektet, på dette tidspunkt i printudgave med titlen: 'Arbejds-papirer'. Den nuværende udgivelse i e-bogsformat henvender sig i særdeleshed til ledere og personale i dag- og døgninstitutioner, pædagogiske konsulenter samt forskere, studerende, praktikere, politikere og alle med interesse og ansvar for udvikling af samfundsmæssige indsatser over for udsatte børn. HPA-projektets resultater vil blive analyseret og publiceret ultimo maj 2009.

HPA-projektet er under gennemførelse ved Danmarks Pædagogiske Universitetsskole (DPU) og er finansieret af Det Strategiske Program for Velfærdsforskning (Socialministeriet) i perioden oktober 2005 frem til maj 2009. Undervejs i forløbet er der etableret samarbejde med Den sociale Højskole København (Professionshøjskolen København), Frøbel Seminarium (Professionshøjskolen København), Jysk Pædagog Seminarium (VIA

University College), Ålborg Socialpædagogiske Seminarium (Professionshøjskolen University College Nordjylland) og konsulenter fra Århus og Hvidovre Kommune samt praktikere i dag- og døgninstitutioner i to kommuner – Hvidovre og Århus. Projektet er organiseret på DPU i en koordinationsgruppe, en projektgruppe og projektmodulgrupper, og der er endvidere etableret en baggrundsgruppe og en nordisk forskergruppe.

Endvidere har følgende gruppe forskere deltaget som Peer-Reviewere i processen: Bo Vinnerljung (Professor, Socialstyrelsen, Stockholm), Erik Jørgen Hansen (Professor), Eva Gulløv (Lektor, DPU), Ib Ravn (lektor, LLD/DPU), Inge Johansson (Professor, Stockholm Universitet), Jesper Olesen (Forskningsleder, LLD/DPU), Jill Mehlby (Docent, AKF), Lisbeth Eriksson (Docent, Linköping Universitet), Mads Meier Jæger (Seniorforsker, SFI), Niels Ploug (Forskningschef, SFI), Peter Koudahl (adjunkt, DPU), Sonja Sheridan (Universitetslektor, Göteborg Universitet), Sven Bremberg (Docent, Stockholm Universitet), Tine Egelund (Seniorforsker, SFI), Tore Andreassen (Projektleder, Høgskolen i Bodø).

*På projektgruppens vegne
Bente Jensen, lektor, ph.d., projektleder
København, maj 2008*

INDHOLD

- 7 **Udgangspunktet**
- 8 *Sortering i daginstitution – en første indkredsning*
- 10 *Sortering og hierarkisering i folkeskolen – en første indkredsning*

- 11 **Det teoretiske og metodiske afsæt**

- 13 **Sociale rum og livsstilenes rum**
- 14 *Konstruktionen af det sociale rum*
- 16 *Livsstilenes rum*

- 18 **Den symbolske kapital**

- 18 **Habitus og distinktion**

- 20 **Begrebet felt**

- 22 **Sproglig habitus og diskursrum**
- 23 *Diskursrummets felt*

- 26 **Litteratur**

UDGANGSPUNKTET

Dette papir er primært et baggrunds- og arbejdspapir for HPA-projektet. Det er derfor ikke direkte møntet på 'omsætning i pædagogisk praksis', men alene tænkt som en foreløbig indkredsning af nogle punkter, som kunne tænkes at få betydning længere fremme i projektets implementering.

UDGANGSPUNKTET

HPA-projektets overordnede mål er at fremme den sociale integration og øge de socialt udsatte børn og unges livschancer. Projektet forholder sig således både til eksterne faktorer og interne faktorer. Store dele af den hjemlige forskning inden for feltet har i høj grad øget forståelsen af "institutionseksterne" faktorer (opvækst, livsbetingelser, familiemønstre m.v.), hvorimod de "institutionsinterne" faktorer ikke har nydt samme bevågenhed. Idet HPA-projektet skriver sig ind i en forståelse af udsathed som handlende om livschancer (Hansen 2003), flytter projektet også sit fokus mod de interne faktorer (institutioners og personales indsats). Projektet interesserer sig for at kortlægge, "hvordan den pædagogiske indsats kan fremme kompetenceudvikling hos alle børn og unge".

Afsættet for projektet er en kendt konstatering: Jo mere socialt udsat en social gruppe er, desto mindre vidtgående eller desto mere beskedne er børns og unges valg. Disfavoriserede børn og unge har set mindre, læst mindre, hørt om mindre, har oplevet færre forandringer i deres miljø end den favoriserede og 'kender til' færre muligheder. Dette er ikke udelukkende et individuelt problem, men nærmest en kollektiv skæbne: Ikke alene optræder den i bestemte sammenhænge og under bestemte livsbetingelser, men den er også generationsmæssigt temmelig stabil, dvs. at tilhørsforholdet til socialt disfavoriserede lag arves fra generation til generation. Når et givet fænomen varer generation efter generation, kunne det tænkes, at det har virkninger, som understøtter, at det holder ved. Når et bestemt fænomen så at sige går i arv, må der i den sammenhæng kunne kortlægges faktorer, som til en vis grad garanterer deres egen fortsatte beståen. Hvilke er disse faktorer? Kan man tale om en virkningssammenhæng mellem social snæverhed og snæver personlighedsudvikling? Altså det forhold, at selve den sociale disfavorisering beskærer muligheder og chancer så tit og så vedvarende, at mennesker når at vokse op under forhold, hvor deres reelle omverden kun udgør et begrænset udsnit af den eksisterende og mulige omverden. I så fald kan man tale om personlighedsreduktion. I de udsatte familiers liv viser selve vilkårene sig at være

prægede af dårlige boligforhold, dårlige arbejdsforhold, vanskeligheder ved at finde og siden fastholde et arbejde og lignende. En opvækst under sådanne vilkår kunne i dette lys udgøre en reduktionsfaktor, som samtidig er medvirkende til at fremme et lavt kravniveau i familien, i omgangskredsen og desuden også i forhold til daginstitution og skole. Noget kunne desuden tyde på, at social herkomst fortsat er medbestemmende for barn- og ungdomstidens varighed. Barndom eller ungdom er noget, man må kunne tillade sig - tidsmæssigt, emotionelt og socialt. Tidsmæssigt, fordi identitetsdannelse og vejen ind i fremtiden kræver tid. Emotionelt, fordi man ikke alene kan finde andre veje til målet, men også skal kunne holde dem ud. Risikoen vil altid være til stede, når man ikke gør det normale. Socialt, fordi det ikke går uden social støtte. De andre børn eller unge er nemlig det spejl, barnet eller den unge observerer sine søgebevægelser ved hjælp af.

Vender man imidlertid ryggen til denne normative forståelse af udsatte børn og unges liv, kunne regnestykket se helt anderledes ud: Mange diskriminerede børn og unge træffer valg i forhold til stoffer, alkohol, skilsmisser, kriminalitet, sort arbejde osv. Det er i almindelighed valg, man ikke bryder sig om i pædagogiske kredse. Ikke desto mindre signalerer de, at der findes et potentiale, som kan være med til at vende disse børns liv til det, der i almindelighed ønskes i samfundet.

Sortering i daginstitution – en første indkredsning

Det er ofte konstateret, at netop pædagogers blik har betydning for, hvordan børn gøres lige eller ulige i mødet med pædagogen i den daglige praksis. Hvordan bidrager pædagogerne til børns og unges forsøg på at få fodfæste i det pædagogiske landskab? De praktiske tilbøjeligheder i fx personalegruppen synes at være habituelle, dvs. de er ikke-bevidste erfaringer, som pædagoger har fra tidligere, og som snarere er kropsligt indlejrede end bevidste erfaringer. Pædagogerne gør det, der er praktisk fornuftigt. Det, at de handler ikke-bevidst, gør, at de er med til at reproducere ulighed i forhold til børn og unge. Børn og unge forsøger at finde deres rum i det pædagogiske landskab. Det er i denne forbindelse, at voksne definerer, om de er accepterede, om de høres eller ikke høres.

Anerkendelse er essentiel, fordi det at opnå status som fuldgyldigt medlem sker gennem pædagogernes anerkendelse af børnene som jævnbyrdige partnere. Pædagogerne fordeler dermed også ulighed, idet dag- eller døgninstitutionsbørnenes mulighed for at være partnere og blive anerkendt som sådanne ikke er ligeligt fordelt. Børnene kan på den måde

blive rangeret ind som underordnede, såfremt de ikke anerkendes af pædagogerne som ligeværdige partnere. Anerkendelsen er betinget af, at børnenes opførsel holder sig inden for rammerne af det, som pædagogerne anser for respektabelt.

Denne problematik indfanger Charlotte Palludan med begrebet 'den respektable krop' (Palludan 2005). Begrebet er væsentligt, for børnene finder deres plads i børnehavens eller opholdsstedets rum gennem deres måde at føre deres krop på. Børnene har ikke lige betingelser for at føre deres krop. Den roligt beskæftigede krop er den krop, der er i gang med noget i et roligt tempo og kan udveksle med pædagogerne verbalt. Den ikke-respektable krop er den krop, der bevæger sig i rummet uden mål og indhold, og som ikke kan udveksle frit med pædagogerne. Samtidig med at den acceptable krop konstitueres i pædagogernes socialisering, sker der en hierarkisering af børnene, alt efter i hvilken grad de er i stand til at matche den acceptable krop.

De subtile processer, der foregår i daginstitutionen eller døgninstitutionen, kan defineres som en "dominerende rytme". Rytmen slås an: *at være roligt i gang*, hvilket angiver, hvilke handleformer der anses for passende og acceptable. Børn mærker også, om de har fornemmelsen for rytmen, og om de kan være beskæftigede på en legitim måde. Disse børn anerkendes. De børn, der ikke har fornemmelsen for denne rytme, kan i det mindste "rummes", men ikke opnå partnerskab.

Pædagogerne har to toner, der slås an i hverdagslivet: en *undervisningstone*, hvor begge er samtalende subjekter og en *udvekslingstone*, hvor pædagogen korrigerer/instruerer, og hvor barnet er objekt for pædagogens undervisning. Nogle forsøger at få etableret udvekslingstonen. Hvis pædagogens undervisningstone mødes med barnets udvekslingstone, og hvis pædagogen ikke interagerer med barnet i samtale om dette, men fortsætter med at tale i undervisningstonen, indebærer det ulighed. Nogle børn reagerer ved, at de går, hvis de møder undervisningstonen; andre råber højere eller iværksætter en upassende adfærd, der betyder, at pædagogerne må involvere sig. På den måde bliver barnet set og bemærket, men ikke "for det gode" og derfor heller ikke anerkendt som værende et subjekt, der kan opnå udvekslingstonen sammen med pædagogen.

For nogle børn gælder det, at de *altid* skal insistere. Når de er i denne position, lykkes det sjældent at få etableret udvekslingstonen. Nogle børn skal ikke kæmpe – for dem lykkes det som hovedregel. Palludans observationer peger i retning af, at for etniske minoritetsbørn lykkes det ikke, mens det for etniske majoritetsbørn som regel lykkes. Der er således tale

om en etnisk forskel af betydning. Dernæst er der tale om en kønsmæssig forskel: Piger skal også være mere insisterende end drenge for at fastholde udvekslingstonen. Dette gælder i særdeleshed for minoritetspiger. Sproglig kapacitet er afgørende for elevens status. Social udfoldelse konstitueres af tilbøjeligheder. Etniske børn er lyttende og tavse, og de mestrer ikke altid kunsten at samtale på den anerkendte måde. Danske børn taler meget, længe og i lange sætninger. Børn, der ikke lykkes, har ikke fornemmelsen for eller anerkendes ikke for deres måde at tale på hhv. føre deres krop på.

Der eksisterer med andre ord rummelighed i daginstitutionerne og døgninstitutioner, men det er en differentieret rummelighed, der ikke er tilfældig, men snarere skabes på baggrund af køn, etnicitet og social klasse. De forskelle, der gør en forskel, opfattes umærkeligt, og sorteringen/hierarkiseringen foregår ligeledes umærkeligt, men med afgørende indflydelse på barnets selvopfattelse og liv.

Sortering og hierarkisering i folkeskolen – en første indkredsning

Foregår den samme subtile sortering og hierarkisering så også i folkeskolen? Henning Sand (2002) finder, at dette er tilfældet. Han fremfører lignende observationer og overvejelser, som godtgør, at lærerne møder eleverne med et sæt repræsentationer, byggende blandt andet på:

- Tidligere oplevelser
- Historier om eleven, udvekslet på lærerværelset
- Ideologi
- Holdninger
- Erfaringer med andre børn
- Lærerens egne erfaringer som elev i forhold til egne lærere

De nævnte processer kan man kalde "finere forskelle", og for bedre at begribe hvordan og hvor sådanne forskelle opstår, trækkes i det følgende på Pierre Bourdieus distinktionsteori. Bourdieu skelner mellem det sociale rum og de sociale livsstile. Dermed anslås en første forskel mellem samfundsstruktur/socialstruktur og den symbolske sfære. Han har flere steder i sin omfangsrige produktion beskæftiget sig med hvad, man kunne kalde "de symbolske formers sociologi". I det følgende fremstilles hovedtrækene i denne tankegang. Dvs at der trækkes på begreber som habitus, felt og æstetik og disses relationer til den kulturelle dimension, som indeholdes i HPA-projektet.

Spørgsmålet er: Hvordan kan forholdet mellem de materielle livsbetin-

gelses (fordelingen af levevilkår eller ressourcer), livsstilene og den kulturelle viden forklares? I Bourdieus egne kategorier formuleres spørgsmålet således: Hvordan forholder socialt rum, livsstile og diskurs sig til hinanden? Står de i et gensidigt reproduktionsforhold, eller præges - måske ligefrem determineres - livsstilene og diskurserne af det sociale rum? Hvordan opnås viden?

Analysen af livsstile erobrede så at sige scenen i forhold til en analyse af samfundsstrukturen og sociologien samlet set, da Bourdieus berømte "La Distinction: critique sociale du jugement" udkom i 1979. Denne teori tilbyder en ny måde at forstå det symbolske på, dvs. en ny tilgang til analysen af den symbolske konstruktion af den samfundsmæssige virkelighed. Indtager vi Bourdieus perspektiv, åbnes banen for at begribe det særlige eller egenartede ved en samfundsmæssig virkelighed af anden orden. Antager vi, at den samfundsmæssige virkelighed af første orden struktureres via fordelingen af materielle ressourcer og den socialt ulige rådighedsmagt over disse, så eksisterer der samtidig en anden orden af symbolske og (inkorporerede) mentale strukturer, som består af sociale gruppers konfligerende og hverdagsligt reproducerede samfunds- og dermed verdenstolkninger, og som kan gøre krav på at være lige så reelle som de første betingelser for den materielle eksistens. Disse forestillinger om det sociale kan have irreelt eller endda kontrafaktisk indhold, men er som forestillinger ganske reelle og har reelle, altså sociale, virkninger.

DET TEORETISKE OG METODISKE AFSÆT

Det, der ofte savnes i fremstillinger af Bourdieus teori, er overvejelser vedr. reaktualiseringen af teoriens grundlæggelsesstund (om man kan udtrykke det således), dvs. alt det, der rummes i konstruktionen af objektet. Denne grundlæggelsesbevægelse er såvel teoritraditionel som metodologisk. Bourdieu selv har understreget gælden til de franske strukturalister, som han også føler sig forpligtet i forhold til. I Frankrig henregnes Bourdieus samlede opus næsten som en selvfølge til strukturalismen (ikke blot forstået som samfunds- og åndsvidenskab, men også som filosofi). I denne kontekst betragtes Bourdieus teori som et løsningsforslag i forhold til de teoretiske og metodologiske indvendinger mod strukturalismen og poststrukturalismen (Dosse 1997). Bourdieu karakteriserer egenhændigt sin tilgang som "genetisk strukturalisme" (Bourdieu 1986:152; Bourdieu 1989; Bourdieu 1991), senere som "konstruktivistisk strukturalisme" (Bourdieu 1992a). Positionen er udviklet i strid med to sociologiske teoretiske traditioner. De kritiseres af ham for ensidigt at indtage en

“subjektivistisk” hhv. en “objektivistisk” position (Bourdieu 1987a). Dermed prøver han at karakterisere disse teoretiske traditioners underliggende “ontologier om det sociale” eller “socio-ontologier”. Socio-ontologi vil sige en fremstilling af, hvordan man kan forklare en social ordnings opståen, reproduktion og forandring.

Ultrakort til denne diskussion: Her finder vi på den ene side en række teorier, som lader den sociologiske analyse styre af en subjektmodel; den model overser aktørernes sociale og kulturelle indlejring og argumenterer helt voluntaristisk ved at tilskrive individerne egenskaber og muligheder som valgfrihed, social ubundenhed og fuldstændigt overblik over egen situation. Dette gælder fx Sartres eksistentiale teori og teorien om “rational choice”. Af samme kaliber er også teorier, som forbliver bundne til et mikrosociologisk perspektiv, fx etnometodologien og den sociologiske fænomenologi, som forsøger at rekonstruere samfundsmæssig handling ud fra subjekternes perspektiv og at anvende sociologien som “beretninger” om deres “beretninger” (Garfinkel) eller “konstruktion af anden orden” (Schütz) og samtidig helt udelukker analysen af eller undlader at tage socialstrukturens egen realitet ind som tema (Bourdieu 1982).

På den anden side findes objektivistiske teorier med stærke rødder i den franske strukturalisme, som den eksempelvis kendes fra Saussure, der privilegerer strukturen på bekostning af handlingen (‘langue’ kontra ‘parole’). Bourdieu kritiserer strukturalismen heftigt på dette punkt, men især dens metodologiske implikationer. Den objektivistiske position prøver at konstruere den objektive sociale struktur (metodisk) ved at udelukke dens (mangesidede) subjektive tolkninger. Til dette formål trækkes på formale teknikker, dvs. teknikker der er kendt under betegnelsen “kvantitativ socialforskning”. Samtidig udelades den individuelle og kollektive fortolkning af den sociale struktur og dennes bidrag til reproduktionen heraf.

Den subjektivistiske metodologi begynder på sin side med den forstående rekonstruktion af sådanne fortolkningsbidrag og betjener sig af de relevante etnografiske teknikker (altså “kvalitativ socialforskning”). Bourdieu peger på, at begge tilgange lukker væsentlige sider af sagen ude, og at deres tærskler derfor må overskrides, fordi selve skillelinjen er meningsløs i forhold til forskningsarbejde og forståelse af en sammenhæng - både individ og samfund hører med. I forhold til subjektivismen gennemføres det såkaldte ‘objektive’ brud ved at konstruere en objektiv realitet. Dette kan fortjene uddybning, men vil formentlig først blive relevant længere fremme i forskningsprocessen (se også Bourdieu 1997b:89-96).

Af relevans for HPA-projektet kunne følgende fremdrages: Forskningsprojektet kan indledningsvis forsøge at bryde med det socialpædagogiske felts og opdragsgiverens egen forståelse af god praksis og kan reflektere over, hvor forskernes egen forståelse af god praksis kommer fra. Derigennem kan vi konstruere et dobbelt blik, som både kigger på de objektive strukturer for praksis og de subjektive diskursive udtryk for denne praksis. I denne konstruktionsproces er det samtidig vigtigt at være bevidste om, hvor de anvendte kategorier kommer fra, således at forskerne ikke ureflekteret overtager en bestemt positions synspunkt. Til slut kan vi lave en retrospektiv selvobjektivering, hvor vi søger at begribe HPA-projektets placering i det pædagogisk, videnskabelige felt og vurderer hvilken effekt, akkurat denne placering og andre positioner fik på HPA-projektets resultater.

Her ville en henvisning til Bourdieu om forskerens objektiverede objektivitet være særdeles relevant:

“... det jeg har kaldt deltagerobjektivering (som ikke skal forveksles med deltagerobservation), er formodentlig noget af det allersværeste at gennemføre, fordi det kræver, at man foretager et brud med nogle meget dybe og ubevidste følelser af samhørighed og loyalitet over for undersøgelsesgenstanden. De følelser er i øvrigt tit det, der i første instans får emnet til at fremstå som spændende eller interessant for forskeren. Det vil sige, at interessen er afledt af alle de forhold, der danner relationen til undersøgelsesgenstanden, og som forskeren mindst af alt er interesseret i at afdække. Det er som sagt en vanskelig og pinefuld proces, men så meget desto mere nødvendig.” (Bourdieu, 1996:234).

SOCIALE RUM OG LIVSSTILENES RUM

I det følgende refereres især til kapitel 2 i ”La Distinction”. Bourdieu lægger hårdt ud med at konstatere, at ”den sociale klasse ikke defineres af ejendom...men af relationerne mellem strukturerne...” (”La classe sociale n’est pas définie par une propriétémais par la structure des relations entre toutes les propriétés pertinentes qui confère à chacun d’elles et aux effets qu’elle exerce sur les pratiques, leur valeur propre” (p. 117n-118ø)). Derved afvises både den lineære tanke og den strukturelle kausalitet (p. 119). I stedet introduceres en forståelse af, at sociale klasser ikke er ’noget derude’, men derimod konstrueres.

Tankegangen er således følgende: Med afsæt i den Weber’ske skelnen mellem ”Lage” og ”Stellung” på den ene side og mellem ”Klasse” og

“Stand” på den anden side (Weber 1980) begynder Bourdieu i et første skridt at erstatte den amerikansk udviklede segmentmodel, som har fundet vid udbredelse i sociologien, med en flerdimensional model af samfundsstrukturen (Bourdieu 1974). Denne flerdimensionale model kaldes “socialt rum”, og dets teoretiske udvikling bygger på den forudsætning, at man bryder med sådanne begreber som “lag” og “klasse” (Bourdieu 1985). I et andet skridt (det andet brud) åbnes via det sociale rum et livsstilenes symbolske rum, således at den samfundsmæssige struktur undergår en “symbolsk fordobling”.

Konstruktionen af det sociale rum

Forskellen mellem klassesituation og klassestilling betegnes af Bourdieu som skillelinjen mellem en “realistisk” hhv. “substantialistisk” og en strukturalistisk forståelse af klasser (Bourdieu 1974: 44 ff.). Et strukturalistisk syn på klasser gør det muligt at opfatte eller anskue dem som sociale grupper, der konstrueres via sociologisk analyse - med udgangspunkt i de objektive relationer, der eksisterer mellem individerne i samfundet. Her viser Bourdieu ofte hen til objektivistiske sociologer som Marx og Durkheim, hvis syn er, at den sociale realitet består af en række usynlige relationer. For denne realisme er det rationelle det reelle, realiteten er ikke andet end struktur. Bourdieus pointe er her, at man ikke ser klasser i en videnskabelig analyse, men derimod et socialt rum (Bourdieu 1997a: 105 f.).

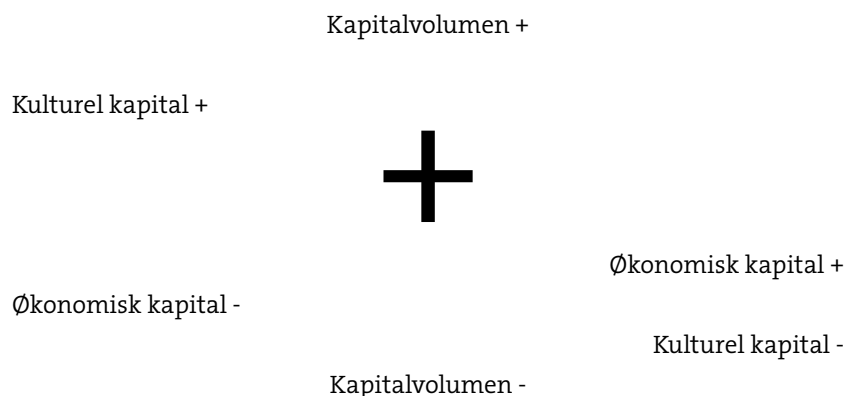
Konstruktionsprincipperne for det sociale rum bygger på forskellige slags kapital. Bourdieu udvider det marxistiske kapitalbegreb i det øjemed at kunne medinddrage de forskellige, mulige fremtrædelsesformer for kapital i den sociologiske analyse. På den måde bliver den økonomiske kapital tænkelig som en specialform for det almengjorte begreb kapital. Hensigten med en udvidelse af begrebet er at kunne forstå økonomisk kapital som en af flere former og dermed at betragte den økonomiske udveksling som en særlig form for social udveksling. Kapital i dennes forskellige former er således først og fremmest transformationer af den økonomiske kapital. Et andet sted omtales den ligefrem som “social energi” (Bourdieu 1976: 357). Hermed udtrykkes, at kapitalens fordelingsstruktur på et givet tidspunkt repræsenterer fordelingen af social magt, idet den over tid akkumulerede kapital er en formue, som kan tjene som ressource for magtudøvelse og samlet set for reproduktion af den samfundsmæssige struktur. Kapitalen har således en iboende bestræbelse på at reproducere sig over tid (Bourdieu 1992b: 49f.). Kapitelbegreberne tillægges ofte nogle konkrete udtryksformer, som når man beskriver økonomisk kapital

med eksemplet penge eller kulturel kapital med eksemplet uddannelsesbeviser. Dette er for så vidt korrekt og er ofte også de eksempler, Bourdieu selv peger på, men det er i udgangspunktet et empirisk spørgsmål. Dvs. at man ikke a priori kan bestemme, hvad der anses for at være økonomisk, kulturel eller social kapital i et givet felt. Ofte vil en feltanalyse pege på, at en del af de centrale kampe i et givet felt drejer sig om, hvilke former for kapital, der skal anerkendes og derved have effekt.

Den økonomiske kapital kan typisk udtrykkes i penge eller i ejendomsret. Ved siden af den økonomiske findes den kulturelle kapital i sine varierede fremtrædelsesformer. I inkorporeret form eksisterer den i de "varige dispositioner" i den individuelle viden, som er tilegnet over længere tid i familie, institution og skole. I objektiveret form består den af de besiddede kulturelle objekter, hvis tilegnelse forudsætter en tilsvarende inkorporeret kulturel kapital. I institutionaliseret tilstand findes den i objektiveringer som skole- eller universitetstitler. Kulturel kapital præges af de institutioner, hvori den erhverves. Dens erhvervelse kræver tid og forudsætter kulturel kapital (i familien for at blive formidlet der) og økonomisk kapital, som gør det muligt for individet at kunne forblive længe i uddannelsesinstitutionerne (fjumreår er således nødvendige!). Denne transformationsproces undersøges i øvrigt af Coleman (Coleman 1988 og 1990). Den sociale kapital er "helheden af aktuelle og potentielle ressourcer", som beror på "tilhørsforholdet til en gruppe" (Bourdieu 1992b: 63; se også Bourdieu 1980). Omfanget af den afhænger af relationerne til andre og dermed også af de andre gruppemedlemmers kapitalformue. De sociale relationer, som repræsenterer den sociale kapital, skal reproduceres ved hjælp af tid og økonomisk kapital. Bourdieu synes her at have forestillet sig den økonomiske kapital primat i den forstand, at den økonomiske kapital går forud for andre kapitalformer, og at den dermed er nødvendig for akkumuleringen af andre kapitalformer, fordi den lader sig transformere til disse andre former, dog uden at logikkerne i de andre slags kapital kan reduceres til økonomisk kapital (Bourdieu 1992b: 70ff.). På den baggrund kan Bourdieus begreb om socialstruktur anskues som en todimensional model. Et samfunds medlemmer lader sig frem for alt differentiere i henhold til deres forskellige kapitalvolumen. Med henblik på at identificere dette nærmere anvender Bourdieu den økonomiske kapital ("indkomst") og den kulturelle kapital ("dannelse/uddannelse"). På den anden side spiller kapitalens struktur, dvs. forholdet mellem de besiddede kapitalformer, en afgørende rolle. Her tilføjes nu en anden dimension, som begriber denne kapitalstruktur - inddrog vi også tid, ville der være tale om

en tredje dimension (jfr. Bourdieu 1997a: 106ff.). Denne model af det sociale rum kan betragtes som et koordinatsystem. I dette system places hvert individ som et element eller et punkt i rummet. Denne model er skabt via korrespondensanalyse. Her er det vigtigt at fastholde, at det ikke er individer, men positioner, som optræder i kortet. Desuden, at de ikke indplaceres i et kort, som er givet, men at de derimod skaber kortet i kraft af deres indbyrdes forskelle. Det er temmelig avanceret matematik, men pointen er, at forskelsstrukturen, som Bourdieu tolker som kapitalmængde på den ene led og forholdet økonomisk over for kulturel kapital på den anden led, fremkommer fra positionernes indbyrdes relationer. Hvis ikke kortet blev skabt af positionernes indbyrdes forskelle, ville det tendere mod en strukturalistisk opfattelse.

Model af det sociale rum

Livsstileenes rum står så at sige i en strukturel korrespondance (homologi) til dette sociale rum.

Livsstileenes rum

I livsstilene ytrer de kollektivt delte positioner sig i det sociale rum (social grupper, 'klasser', miljøer). Det er i de forskellige livsstile, at livssituationerne i det sociale rum finder deres symbolske udtryk i samme grad, som livsstilene er orienteret relationelt mod hinanden: De er distinktive, dvs. at de symboliserer, viser eller antyder et kollektivs eller en gruppes stilling i det sociale rum afgrænset i forhold til andre positioner. Bourdieu pointerede tidligt i sine arbejder, at en social klasse aldrig alene kan bestemmes

ud fra dens situation og stilling i en samfundsmæssig struktur, dvs. i forhold til de objektive relationer. Argumentet er, at individer - som tilsammen danner disse klasser - indgår i symbolske relationer med hinanden bevidst eller uden at vide det, og at disse relationer udtrykker differencerne mellem stilling og situation i logisk systematik, hvorved disse forskelle forvandles til signifikante differenskaraktistika (Bourdieu 1974: 57). Via livsstilene repræsenterer de sociale grupper og kollektiver deres kulturelle (dvs. deres symbolske identitet) som afgrænsning til andre grupper og kollektiver. De sociale aktører benytter deres livsstil til at præsentere deres 'syn på verden' (Bourdieu 1985: 16). Og dette syn hævdes og søges legitimeret i forhold til andres syn. Livsstilenes rum er med andre ord et rum af mangfoldige verdensanskuelser eller syn på hele samfundet, og det er i dette samfund, at der konkurreres om den legitime "udlægning af teksten", dvs. om syn på verden eller anskuelser, som ikke bare anerkendes i egen gruppe, men også af andre grupper og kollektiver. Dette rum ser altså ud til at udgøre et system af livsstile, der orienterer sig mod hinanden, samtidig med at de afgrænser sig fra hinanden. Da det er kodificeret, råder ethvert samfundsindivid over en førbevidst evne til være opmærksom på denne kodificering af det sociale og at lade de sociale forskelle indgå førrefleksivt i deres daglige gøren og laden såvel som i deres iagttagelser/observationer. Det kan kaldes aktørernes førbevidste "sociale sans" for de af det sociale rum betingede sociale forskelle i livsførelsen. Livsstilene danner som system livsstilenes rum, hvori relationerne er homomorfe til positionernes relationer i det sociale rum. Det dobbelte brud (hvoraf vi hidtil har fokuseret på det subjektivistiske) indeholder også en objektivistisk konstruktion, nemlig det sociale rum som rummet for de objektive relationer. Dvs. sociologisk forstået, at det sociale rum strukturerer de kollektive konstruktionshandlinger og udruster dem med bestemmelige egenskaber og regelmæssigheder - stadig uden at dette foregår bevidst for aktørerne. Det sociale rum er - for at trække på en kategori fra Foucault - det "positivt ubevidste" for den sociale iagttagelse (dette har Eder også efterprøvet empirisk (se Eder 1989)). For en sociologisk analyse er det afgørende, at den kan reflektere konstruktionen af det sociale rum (i denne sammenhæng som epistemologisk redskab). Livsstilenes rum er således et symbolsk udtryk for det sociale rum, idet de relative positioner udtrykker sig i symbolsk, altså kulturel form. Iagttagelsen af det sociale forudsætter en særlig form for kognition, som kaldes "socio-kognition" (Bourdieu 1998: 116).

DEN SYMBOLSKE KAPITAL

HPA-projektets modellering vægter også den symbolske kapital. Derfor fortjener denne nogen opmærksomhed. Begrebet symbolsk kapital er tæt knyttet til ovenstående model af de to rum i Bourdieus teori. Den symbolske kapital er den fremtrædelsesform, som tager de andre kapitaler til sig, i samme grad som de forekommer meningsfulde og tilegnes af aktørerne. Det er således den symbolske kapital, der - banalt udtrykt - "oversætter" de andre kapitaler fra det sociale rum til livsstilenes rum. Den forlener de tre kapitaler med autoritet, og dennes "forpligtelse vokser frem af kollektiv anerkendelse og kollektivt mandat" (Bourdieu 1982: 396). I og med dannelsen af symbolsk kapital breder markeds- og byttemodellen sig ind i det symbolskes sfære. Hermed tænkes ikke på neoklassiske modeller, men primært på den forståelse af gavebyttet, som Mauss har fremsat. Fra Bourdieus produktion ses det, at symbolsk kapital - med afsæt i Kabylerstudierne - er knyttet til begrebet ære. Senere skrives (Bourdieu 1976: 352), at symbolsk kapital bedst kan begribes som en kredit eller en slags forskud. En symbolsk kategori som anerkendelse kan i allerhøjeste grad konverteres til andre kapitalformer, og interessant nok peger Bourdieu på, at den symbolske kapital må tilsløre sin logik for at kunne udfolde den. Fx tales vidt og bredt om uegennytte, generøsitet o.l. i forhold til frivilligt arbejde og andet. I virkeligheden giver den slags prestige, og denne prestige indebærer anerkendelse af kapital inden for og mellem grupper.

Der skelnes normalt mellem de tre dominerende kapitalformer og så den symbolske kapital som en særlig form. Den symbolske kapital tolkes her som den anerkendte form, de andre kapitaler fremtræder i.

HABITUS OG DISTINKTION

Habitus-begrebet springes let og elegant over, og der går i stedet direkte til begrebet distinktion (det tænkes taget op længere fremme i forskningsarbejdet). Blot lige en smule gammeltestamentlig genopfriskning: Ifølge Bourdieu er det habitusen, der formidler den strukturelle korrespondance mellem det sociale rum og livsstilenes rum. Habitus aktualiseres i relation til et felt. Samme habitus kan altså føre til meget forskellige praksisformer og ligeledes forskelligartede tagen stilling afhængigt af feltet. Hvis et felt ændrer sammensætning, mens habitusen vedbliver med at være den samme, kan det indebære ændrede former for praksis. Ikke kun et felt kan ændre sig, habitus ændrer sig også uafsladeligt. Det gør de, fordi de er produkter af sociale betingelser og dermed produkter af en specifik historie. Dvs. at børn, der karakteriseres som "udsatte", så at sige har deres families

udsatte livsbetingelser indskrevet i deres habitus. Men dette betyder ikke, at der ingen forandring er mulig. Habitus ændres i praksis som følge af en social løbebane, der fører til livsbetingelser, der er forskellige fra de oprindelige, ligesom den kan kontrolleres gennem bevidst refleksion (typisk for valg af videregående uddannelse).

En persons eller et kollektivs habitus består som struktureret og strukturerende disposition af de mentale strukturer, som er et resultat af en livslang inderliggørelsesproces i familiær socialisation og skole af de sociale eksistensbetingelser, der på deres side udtrykkes i kapitalens omfang, struktur og historicitet. Bourdieu beskriver habitusen som generative skemaer, som muliggør konstruktionen af delte hverdagsverdener. Da Bourdieu empirisk undersøgte de habituelle strukturerede livsstile i det franske samfund i 1960'erne og 1970'erne, 'opdagede' han distinktionens mekanisme. Distinktion begribes som en praksis, hvori en klassifikation i en dømmende handling sættes i relation til et objekt, til en handling eller til en værdi. Distinktionen er ikke bare en følge af at henvise til et allerede givet hierarki af kulturelle goder og objekter, men består først og fremmest i et hvordan - dvs. i den eller de måder, hvorpå noget sættes i relation til noget andet. Her adskiller Bourdieus teori sig fra andre teorier - fx teorier om luksus (Veblen), idet Veblen fx udelukkende lægger vægt på, at en persons besiddelse af luksuriøse goder forlener ham med eksklusivitet. I stedet anslås hos Bourdieu en trestrengt model til forklaring af distinktionsakten: (1) der henvises til den distingverendes sociale sted, dvs. vedkommendes position i det sociale rum (social selvlokalisering); (2) til de distingverede objekter, hvor Bourdieu reproducerer en iagttagelig "tingenes orden", og hvori tingene bliver en distingverende tegnkarakter til del (semiotisering) og endelig (3) til en "mellemfære", som er formidlingsinstans mellem grupperne i det sociale rum og tingene (objekter, virksomheder), som materialiserer sig i distinktionens forskellige (og i diskursen indeholdte) principper og kriterier som æstetiserende problematiseringer fra individernes side (konstruktion og rekonstruktion af æstetik). Lad os kort opholde os ved disse tre strenge:

1. distinktionen henviser først til den person, der foretager den. Klassifikationen klassificerer foreløbig den klassificerende selv og ikke det klassificerede. Den klassificerende demonstrerer implicit den logik og strategi, der ligger til grund for bedømmelsen af kulturelle objekter. Dermed viser han samtidig hvilken position, der gør dette "blik" muligt for ham, samt hvilke biografiske og hverdagsnødvendigheder der former hans dømmekraft eller smag habituel.

2. en anden distinktionsvirkning udgøres af etableringen af en symbolsk (dvs. en socialt iagttagelig) orden af de distingverede objekter, værker og praktikker. Sociale grupperes produkter og praktikker, som er prægede af habitus, vurderes nu via det selv samme habitus-princip som et system af vurderingsskemaer i forhold til forskellige positioner i det sociale rum. I forhold til bestemmelige objekter og angivelige praktikker gælder så, at de kan bringes i forbindelse med bestemte grupper, at de kan associeres med dem (Bourdieu 1982: 364). Dyre luksusvarer, eksklusive sportsgrene og overdrevent forbrug associeres med bestemte "privilegerede grupper" eller særlige sociale omgangskredse (op. cit.: 355 f.). Kultiverede former for (selvvalgt) askese og avantgardistiske kunstværker indordnes ligeledes i forhold til sociale grupper i det øvre område af det sociale rum, som dog er af en anden type, nemlig en kulturel snarere end en økonomisk kapitalstruktur, dvs. henviser til den kulturelle elite frem for den økonomiske.

3. den tredje virkning henviser til selve kriterierne for vurderingen, som på sin side implicerer en æstetik. Æstetik er således ikke en kvalitet ved objektet, men et system af semantiske modsætninger, som udfolder sig i relationen mellem den klassificerende og det klassificerede. I denne "mellemfære" vinder æstetikken en egen realitet, og den deles af medlemmerne af et kollektiv, ligesom den anvendes i hver eneste distinktionsakt og bliver derved reaktualiseret. Den fremtræder først som kollektiv form for praksis. Det indebærer, at distinktionsanalysen må foretage en rekonstruktion, som kan kaldes en "rekonstruktion af anden grad", fordi analysen søger at rekonstruere æstetikken som implicit logik i distinktionen og at føre dens genealogi såvel som dens strukturerethed tilbage til positioner i det sociale rum (Bourdieu 1982: 81).

BEGREBET FELT

Begrebet felt indtager omtrent samme teoristrategiske plads i det bourdieuske univers som habitusbegrebet. Først begrebet felt kompletterer Bourdieus socio-ontologi med begreberne struktur (rum), handling (praksis) og habitus (formidling). Også dette begreb er et analytisk begreb, som Bourdieu udviklede i sin kritiske læsning af Webers religionssociologi for at beskrive sådanne rum i det sociale rum, som har udviklet en social autonomi (Bourdieu 1987b og 1997a). Teorien eller metaforen om rummet fokuseres her på et socialt subrum, et socialt mikrokosmos, som udgør det andet struktureringsprincip for tænkning, iagttagelse og handling ved siden af habitus. I forskellige af sine værker har Bourdieu gjort

sådanne felter til genstand for analyse - skolen (Bourdieu/Passeron 1970), videnskaben (Bourdieu 1988a), filosofien (Bourdieu 1991), moden (Bourdieu 1975 og 1993), den politiske magt (Bourdieu 1989b), økonomien (Bourdieu 1998), medierne (Bourdieu 1994 og 1998b) og kunsten (Bourdieu et al., 1981). Desværre eller heldigvis nåede han aldrig daginstitutioner og døgninstitutioner. Det bliver derfor vores opgave, støttet på arbejder af bl.a. Ellegaard og Palludan.

Dette arbejdsrapport skal ikke tilsigte at "komme hele kompasset rundt", hvorfor de følgende betragtninger gøres kortest mulige.

Det er grundlæggende for tankegangen, at analysen af de forskellige felter gør det muligt at formulere en "almen teori om feltet", som på sin side gør det muligt at sammenligne praktikkerne i de forskellige praksisfelter (Bourdieu 1993 og 1997a). Felter er sociale verdener, som har oparbejdet et eget relationssystem om sociale positioner, og som bæres af særlige "værdier". Der er tale om fuldstændige sociale verdener i den forstand, at de udvikler deres egne tænkeformer og iagttagelseskemaer. Felter er derfor ikke blot systemer af relationelle positioner, men også områder, hvori der udvikles en egen kodificering og særlige semantikker. Et felt opstår socialhistorisk betragtet i samme grad, som det lykkes sociale grupper at bidrage til uddifferentiering af et område og derved opnå en relativ autonomi med en dominerende egenlogik. I forbindelse med feltets opståen objektiverer klassifikationer sig, som bliver til dispositioner i feltet og står til rådighed for distinktionen. De udgør i Durkheim'sk forstand sociale fakta i feltet, og de er genstand for kampe om den symbolsk repræsenterede (tænke)orden i feltet.

Felter er sociale kraftfelter på grund af de kapitaler, der er virksomme i dem, og hvis besiddelse og tilegnelse af deres profit aktørerne i feltet skæres om (Bourdieu 1988a: 45). Kapital kan optræde i særlig, feltspecifik form. Fordelingsforholdene for kapitalerne genspejler magtstrukturen i feltet. Dvs. at den legitime magtstilling i et givet felt indebærer, at kapitalerne fremtræder som former for legitim kapital. Desuden er felter produktionsfelter, hvor der produceres et materielt eller symbolsk gode, hvilket aktører anstrenger sig på. Professionalisering og erhvervsuddannelse, udelukkelsesmekanismer og andre strategier opnår kontrol over den legitime produktion, som udruster godet med den kvalitet, som tilstræbes produceret i feltet. Kampen og konkurrencen i feltet finder ikke alene sted om (synligt objektive) kapitaler, men også om gennemsnævn af synsmåder, klassifikationer og tænkeformer. Endelig er felter også praksisfelter med baggrund i deres feltspecifikke tænke-, iagttagelses- og hand-

lingskemaer. Disse eksisterende skemaer bevirker en tilpasning mellem felter og habitusformer, som individerne må opvise for at kunne træde ind i feltet hhv. besætte bestemte positioner. Bourdieu taler direkte om en "underbevidst og førrefleksiv maskepi" mellem habitus og felt (Bourdieu 1989: 397). Habitusen formidler så at sige feltet i det større sociale rum. Det er i feltet, at habitusen finder et passende miljø for sig, og det gør det muligt for individer at iagttage og reagere implicit på den feltspecifikke mening, som Bourdieu har karakteriseret som en sans for "spillet" i feltet (illusio).

Feltet implicerer et eget verdenssyn, som den indlader sig på (og kun kan indlade sig på), der anerkender feltets regler ubevidst, som erkender den feltspecifikke mening og udvikler interesse for spillet. Det indebærer, at deltagere indgår en slags grundkonsensus, nemlig en tro på værdien af indsats og kampe i feltet, hvorved de bidrager til stadig reproduktion af feltet (Bourdieu 1993: 109). Det kunne måske minde om et marked, men Bourdieu afviser påstanden og understreger i stedet, at feltbegrebet på linje med begrebet symbolsk kapital overvinder de neoklassiske bestemmelser om 'økonomi', 'bytte' og 'marked'. En byttehandel muliggøres af de feltbundne betingelser vedr. byttehandler (normer, positioner, definitioner af regler, tænkemåder, ressourcer og kapitaler).

SPROGLIG HABITUS OG DISKURSRUM

Talen bliver mulig via den sproglige habitus som genererende princip, tænkt som et generativt system af sproglige skemaer, som både rummer eller måske rettere indeholder erfaringerne og sprogsocialisationen og tilvejebringer en spontan evne til nye talehandlinger, som objektivt er tilpasset situationer. Den sproglige kompetence, der er indeholdt i den sproglige habitus, er den sproglige kapital. I stedet for at gribe til sprogets grammatikalitet på en ny måde griber Bourdieu tilbage til de græske sofisternes teori om retorikken (især Protagoras, men også Platon) og koncentrerer sig om sprogets retoriske funktion, der bliver et redskab til med sproglige midler at udøve indflydelse - eller i bourdieu'ske termer magtvirkninger. Bourdieu trækker her veksler på det klassiske begreb "kàiros", dvs. "sansen for det rette øjeblik" (Bourdieu 1989a; se også Bourdieu 1987a: 61, Anm. 1; Bourdieu 1989a: 37 f.; Bourdieu 1993: 116). Dvs. at sproglig kompetence også har at gøre med at være træfsikker, altså at tale på rette vis, med passende ord og med sikker fornemmelse for det rette øjeblik. At tale følger altså i en situation det sproglige marked, som - sammen med den sproglige habitus - strukturerer talen såvel som strukture-

res via talen. Dvs. at sprogpraksis hos Bourdieu er samspillet mellem sproglig habitus og sprogligt marked. Det sproglige marked er den situation, talen finder sted i, hvori diskursen er indlejret. Sproglig habitus rækker hos Bourdieu videre end Chomskys sprogkompetence, idet den er et produkt af de sociale forhold og ud over selve situationen er tilpasset feltets struktur (Bourdieu 1993: 115). Bourdieu betoner ved siden af kompetenceaspektet også performanceaspektet i situationer, hvori dette at tale udøver en social relevant virkning: I sådanne situationer opnår talere profitter i kraft af deres sproglige kapital. Det betyder, at de sproglige marker indgår i en overgribende struktur. Profitten opstår, når talere foregriber diskursens virkning hos modtagerne. Denne anticipation er habituel muligt; den gennemføres uden beregning og på grund af fortroligheden med det aktuelle sproglige marked. Denne effekt kaldes acceptabiliteten af det talte (Bourdieu 1993: 116f.). Begrebet stammer oprindeligt fra Chomsky, men hos ham vedrørte det alene den grammatikalske acceptabilitet. Bourdieu mener således ikke, at den kan begrænses til grammatikalske regler. Der forekommer nemlig situationer, hvor et grammatikalsk ukorrekt sprog accepteres socialt. Dette skal dog ikke forstås som, at erhvervelsen af sproglig kompetence intet som helst har med sprog i lingvistisk forstand at gøre (op. cit.: 94). Talere erhverver en omfattende og efter sociale situationer differentieret social sprogkompetence, som giver dem sproglig performance på forskellige sprogmarkeder, og som implicit indeholder sådanne skemaer, der deles af andre situationsspecifikt habituel. Dermed opnår de ikke blot en forståelse i hermeneutisk forstand, men derimod en forståelse i sociologisk forstand - dvs. som realisering af en social virkning (så som anerkendelse, agtelse m.v.), men også i form af accept af argumentationer og argumentationsmåder, dvs. overbevisning i retorisk henseende, som har sociale virkninger.

Diskursrummets felt

Dette felt står parat med talerpositioner, som indtages af personer, som er autoriseret dertil af feltet. En gruppe kan således kontrollere diskurser i feltet ved at kontrollere besættelsen af sådanne positioner (Bourdieu 1993: 134). En talers autoritet, hans symbolske kapital, er en afledt kapital, som er skabt i feltet og akkumuleret af en institution eller gruppe. En taler opnår autoritet, når han optræder som legitimt talerør for en gruppe eller institution, som har delegeret ham dertil (Bourdieu 1990: 75). Den symbolske kapital er på den måde som benævnelsesmagt - en magt, der udfolder sig i diskursen, og denne magt kommer til veje med baggrund i

tilhørsforholdet til en gruppe, som selv bliver anerkendt i benævnelses-handlingen og dermed optræder i diskursen. Den symbolske kapital kan kun virke i legitime sprogsituationer (på rette sted, i rette tid og henvendt til de rette tilhørere) og skal demonstrere den rigtige form (sproglige vendinger, taleformer, sprogstil m.v.) (Bourdieu 1990: 79). Skabelsen af acceptabilitet via dette ritual, som diskursen finder sted i, eller som udgør diskursen, er samtidig betingelsen for, at den virker. Den anden betingelse er, at diskursen rammer de tilsvarende dispositioner hos de anerkendende, som den gør til "autoritetens kollaboratører".

De diskurser, der finder sted i livsstilenes rum og i de sociale felter, danner et system af mangfoldige, konkurrerende syn på samfundet. Bourdieu har her grebet til Foucaults vending om "det muliges rum" (Foucault 1968) for dermed at udtrykke, at feltet er et "iagttagelsesfelt" - ikke alene et rum i henseende til gensidig anerkendelse eller ikke-ankendelse, men også et rum som "bevidsthedsområde", som er et tænke- og diskursrum for dem, der handler i det (Bourdieu 1998a: 55).

I dette felt findes en hierarkisk orden af temaer og positioner, som er homolog med positionernes interne struktur i feltet. Helheden af det tænkelige i feltet udgør doxa. De mest indflydelsesrige positioner repræsenterer de mest indflydelsesrige meninger og holdninger, hvilket kaldes ortodoxi. De oppositionelle holdninger og meninger repræsenterer heterodoxien. Begge grupper af positioner udgør med Bourdieus ord "diskursens universum" og udgrænser således det udiskuterede, altså det utænkelige rum.

For HPA-projektet kunne konsekvensen være, at en del af en feltanalyse også er at se og begribe talehandlinger som udtryk for positionskamp eller i nogle tilfælde som resultater af positionskampe.

Hertil skal føjes to vanskeligheder, som Bourdieu først temmelig sent i sin karriere blev optaget af, men som har betydning for HPA-projektet. Det drejer sig om hans bestandige forsøg på at undgå kortslutninger hos læserne af hans værker. Interessen har i en del kritik handlet om, hvordan og hvorvidt livsstilenes rum virker tilbage på det sociale rum. Grundig læsning af hovedkilden vil eftervise, at Bourdieu ikke tænker sig en deterministisk kobling mellem livsstil og socialt rum. Tværtimod understreger han, at der på den ene side altid vil være en tendens til reproduktion, mens der på den anden side også åbnes muligheder for forandring af de sociale forhold. Det kan udledes af teorien om felter med dens hang til relativ autonomi for klassifikationer og kulturelle praktikker. I hvert fald står tilbage, at Bourdieus diskursbegreb må udvides kraftigt for at kunne anven-

des i HPA-projektet. Der tænkes her på korrespondancen mellem sociale forskelle/distinktioner og de socialstrukturelle kategorier, der udfoldes i diskursen. Denne manglende autonomi, eller om man vil bundethed til sociale positioner, henviser til, at diskursen fremtræder som en repræsentation af noget andet end den selv. Diskurser bliver derved ytringer i livsstilenes rum. Derved bliver det uklart, hvilke effekter diskurserne har, idet deres spillerum indskrænkes ganske meget, og deres virkning står hen i det dunkle. Her foreligger en opgave, som måske bedst kunne hjælpes på vej ved at inddrage Foucaults eller Faircloughs diskursteori. Retfærdigvis skal det dog tilføjes, at Bourdieu selv er opmærksom på spændingen mellem den skabende dimension i al menneskelig praksis og den vanemæssigt socialt styrede karakter af al samfundsmæssig handlen. Bourdieus optimistiske udvej er at appellere til den praktiske fornufts primat: "Med begrebet om habitus som et system af tilegnede skemaer, der i praktisk forstand fungerer både som anskuelses- og bedømmelseskriterier, som klassificeringsprincipper og som organisationsprincipper, var den sociale aktør konstrueret i sin sandhed, dvs. som den, der praktisk fuldbyrder konstruktionen af genstande" (1986/2006: 53).

Litteratur

Bourdieu, P.

- (1974). *Zur Soziologie der symbolischen Formen*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- (1975). Le couturier et sa griffe: Contribution à une théorie de la magie, in: *ARSS*, Vol. 13, pp. 7-36.
- (1976). *Entwurf einer Theorie der Praxis*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- (1979). *La Distinction: critique sociale du jugement*. Paris: Éditions de Minuit.
- (1980). Le capital social. Notes provisoires. In: *ARSS, hæfte 3*, pp. 2-3.
- (1982). *Die feinen Unterschiede. Kritik der gesellschaftlichen Urteilskraft*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- (1982). *Leçon sur la leçon*. Paris: Éditions de Minuit.
- (1986). Der Kampf um die symbolische Ordnung. Pierre Bourdieu in Gespräch mit Axel Honneth, Hermann Kocyba und Bernd Schwibs, in: *Ästhetik und Kommunikation*, Heft 61/62, p. 142-165.
- (1987a). *Sozialer Sinn. Kritik der theoretischen Vernunft* Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- (1987b). Legitimation and structured interest in Weber's sociology of religion. In: Lash, Scott/Wimster, Sam (Ed.) (1987), pp. 199-136.
- (1988a). *Homo Academicus*. Oxford: Polity Press.
- (1989a). *Satz und Gegensatz*. Berlin: Wagenbach.
- (1989b). *La Noblesse d'État: grandes écoles et esprit de corps*. Paris: Éditions de Minuit.
- (1990). *Was heist sprechen? Die Ökonomie des sprachlichen Tausches*. Wien: Braumüller.
- (1991a). *Die Intellektuellen und die Macht*. Hamburg: VSA.
- (1991b). *The political ontology of Martin Heidegger*. Oxford: Polity Press.
- (1992a). *Rede und Antwort*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- (1992b). Die verborgenen Mechanismen der Macht. *Schriften zu Politik & Kultur 1*. Hamburg: VSA.
- (1993). *Soziologische Fragen*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- (1994). L'emprise du journalisme, in: *ARSS*, Vol. 101-102, p. 3-9.
- (1997a). Der Tote packt den Lebenden. *Schriften zur Politik & Kultur 2*. Hamburg: VSA.
- (1997b). *Af praktiske grunde. Omkring teorier om menneskelig handling*. København: Hans Reitzels Forlag.

- (1998a). *Praktische Vernunft. Zur Theorie des Handelns*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- (1998b). *Über das Fernsehen*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Bourdieu, P., Boltanski, L., Saint Martin, M. de, Malidier-Pagamin, P. (Eds.) (1981). *Titel und Stelle. Über die Reproduktion sozialer Macht*. Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt.
- Bourdieu, Pierre./Passeron, Jean-Claude (1970). *La reproduction: elements pour une théorie du système d'enseignement*. Paris: Éditions de Minuit.
- Coleman, J.A.(1988). Social capital in the creation of human capital. In *AJS, Vol. 94* (Suppl.), pp. 95-120.
- Coleman, J.A. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, Mass.: Belknap Press.
- Dosse, F. (1997). *Geschichte des Strukturalismus*. Bd. 1: Die Zeichen der Zeit, 1967-1991. Hamburg: Junius.
- Eder, K. (Ed.)(1989). *Klassenlage, Lebensstil und kulturelle Praxis. Theoretische und empirische Beiträge zur Auseinandersetzung mit Pierre Bourdieus Klassentheorie*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Ellegaard, T. (2000). *En institution – forskellig barndom: sociale forskelle i børnehaveliv*. København: Gyldendal Uddannelse.
- Foucault, M. (1968). Réponse au cercle épistémologique. In: *Cahiers pour l'analyse*, No. 9, pp. 9-44.
- Lash, Scott/Wimster, Sam (Eds.) (1987). *Max Weber, rationality and modernity*. London: Allen & Unwin.
- Palludan, C. (2005). *Børnehaven gør en forskel*. København: DPU's forlag.
- Strand, H.: "Forskellighed" in Løw, O. og Svejgaard, E.(2002).: *Psykologiske grundtemaer, Kvan* s. 357ff.
- Weber, M. (1980, opr. 1920/21). *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriss der verstehenden Soziologie*. Tübingen: J.C.B. Mohr.